

А. В. Кузишин,

*Тернопільський національний
педагогічний університет,
e-mail: kuzyshyn_a@ukr.net*

ЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ТЕРИТОРІЯ» ДЛЯ ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Вступ. Сучасна суспільна географія ґрунтується в своїх дослідженнях на геопросторовій оцінці явищ та процесів. Сьогодні значна частина географів в тій і іншій мірі користується змістовими та формалізованими властивостями і характеристиками геопростору. Не є винятком в цьому відношенні і політична географія, де поняття «територія» та «територіальність» виступає одним з базових.

Виклад основного матеріалу. Перед тим, як оцінювати роль території в політичній географії, в загальних рисах означемо її трактування в суспільній географії загалом. О.І. Шаблій відзначає, що територіальна (геопросторова) організація суспільства є головною категорією в суспільній географії [5, с. 71]. О.Г. Топчієв визначає геопростір як абстраговане та ідеалізоване представлення ландшафтної оболонки Землі чи окремих її частин, яку одночасно розглядають і як реальний фізичний простір [3, с. 166]. Він же відзначає географічний простір як множину географічних об'єктів, які мають свої місцеположення та множина відношень між ними [3, с. 167]. Ключовими рисами території виступають її географічний потенціал (– здатність задовольняти певні потреби суспільства), геопросторова організація (– процес внутрішнього поділу, об'днання і системоформування, виконання її внутрішніх і зовнішніх функцій) [5, с. 73]. Кожна територія відзначається власними властивостями (природні, суспільні, просторові), відношеннями (просторові, положення, функції) та процесами (системо формування, інтеграції, диференціації) [5, с. 72]. Аналіз території проводиться з позиції місцеположення об'єктів, просторового відношення і взаємодії, за їх просторовою впорядкованістю та організацією.

Ці поняття є нерозривно взаємопов'язані. Територія повинна бути

зрозуміла та співмірна через свої відносини до тих видів діяльності, які ми визначаємо як територіальні. Таким зокрема виступає власне поняття «територіальності». Ще в 1983 р. Роберт Сакс визначив її як діяльність, спрямовану на формування впливу на сутність території. Саме територіальність обґрунтовує основну політико-географічну одиницю політичної географії – територію держави. Основу політико-географічної проблематики становить система співвідношень території як інтегрального географічного середовища, що має, на думку С.М. Дністрянського, морфометричні, природно-географічні та суспільно-географічні властивості [2, с. 9].

Територіальна організація суспільства є детермінованою яскраво вираженими суспільно-географічними показниками: густота, якісний стан, соціально-географічна диференціація населення, рівень економічного розвитку регіонів. Це можна оцінити через поширення політичних явищ, формування регіонально-політичних відмінностей тощо.

Взаємодія та взаємозв'язки усієї сукупності політико-географічних об'єктів на певній території формує її політико-географічне середовище. Географічне функціонування і розвиток політико-географічних об'єктів здійснюється на територіально-політичні процеси – процеси формування ядер та периферій політичного життя, процеси територіально-політичної консолідації або політико-географічної поляризації.

Простір є основою формування адміністративно-територіального устрою, що формується на основі процесу територіального управління та виступає стійким поєднанням елементів територіально-політичного та територіально-соціоекономічного середовища, забезпечуючи, таким чином, основні просторові співвідношення та зв'язки в життєдіяльності суспільства.

В політичній географії територію можна розглядати з двох вимірах. Перший з них передбачає оцінку території з інституційної позиції.

Виходячи з неї територія розглядається як політичний інститут (своєрідна інституалізація території). В цьому випадку територія

розглядається к формальний регіон, що має формально-правовий статус. Окрім власне державної території в даному випадку мають розглядатися владні структури регіонального та низового рівня, представлені на даній території. Щоправда, не завжди адміністративно-територіальні одиниці виступають активними суб'єктами політико-географічного дослідження. Перепоною цьому може бути ситуація на рівні територіальних громад, котрі в межах певної території не завжди можуть виступати консолідовано або не мати певних політичних інтересів.

Згідно з другим підходом територію доцільно розглядати з усупільненої позиції. У відповідності з цим підходом суб'єктом політико-географічних досліджень мають виступати територіальні спільноти. Акцент зроблено на об'єднанні людей за територіальною ознакою для відображення власних політичних інтересів поза зв'язком з адміністративно-територіальним устроєм. Важливою рисою такого підходу є комунікативність. Адже саме політичні комунікації формують суспільство, котре представляє собою географічно компактний згусток політичних комунікацій. Основним результатом такої діяльності виступає політична взаємодія територіального рівня з метою або консолідації суспільства або виділення рис його поляризації в результаті взаємного відштовхування проживаючих на сусідніх територіях соціальних груп (це власне і буде суспільно-територіальним ефектом, що може мати різновекторне спрямування, формуючи активізацію та актуалізацію геополітичного простору).

Власне риса ідентичності часто виступає ключовим індикатором політико-географічного розуміння території (прикладом можуть бути процеси «регіоналізму» або «націоналізму», що свідчать про більш високий рівень розвитку політичних регіональних інтересів суспільства).

Опираючись на усупільнений підхід, можна розглядати територію як елемент політичної еліти – політичне лідерство, що маже мати загальнодержавний або субрегіональний характер.

Водночас в політико-географічних дослідженнях можна виділити і контекстний підхід до сутності поняття території, – згідно з яким територія може бути оцінена в політичному контексті. Така оцінка території сьогодні можлива виходячи з того, що спосіб існування сучасного суспільства формує «транслокальні» зв'язки між суспільними індивідами, що мешкають в різних регіонах, але мають схожі або однакові запити та потреби. Тому територія в даному контексті відзначається значною розмитістю географічних контурів та представляється в більш складному вимірі – вона виступає багатовимірним виміром політичних суб'єктів, що мають незначні внутрішні зв'язки. Це пов'язно з тим, що територія не втратила своєї значущості з позиції комунікаційного ефекту і водночас політичні явища та процеси не втратили свого зв'язку з територією в умовах консолідованого суспільства.

Висновки. Концепція поняття «території» в політико-географічних дослідженнях виступає релевантною з позиції використання просторових конструкцій місця. Якщо оцінювати територію як площину, то традиційно відбувається спрощена оцінка суспільно-політичних процесів, що можуть екстраполюватися в одну точку. При трьохмірному аналізі можна проводити ієрархію територіальних рівнів політико- географічних досліджень та наявність між ними владних відносин підпорядкування та взаємного впливу.

Список використаних джерел

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – 380 с.
2. Дністрянський М.С. Політична географія та геополітика України: Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 344 с.
3. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
4. Туrowsкий, Р. Ф. Центр и регионы: проблемы политических отношений [Текст]: моногр. / Р. Ф. Туrowsкий ; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. – 399 с.
5. Шаблій О.І. Основи суспільної географії. 2-ге видання. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 296 с.
6. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 744 с.